

balo odbaciti. Bez obzira na sav naš liberalizam i znanstveno-političku toleranciju, nije moguće pomiriti Poppera, Kuhna, Lakatosa, Feyerabenda i MacIntyre, objediniti sve njihove (proturječne) stavove o metodi i njezinom utjecaju na liberalnu državu, i očekivati da će ta sinteza dati jasan ishod. Tolerancija, temelj liberalizma, nije najpovoljniji heuristički vodič u znanosti. Međutim, Kurelić se ne želi lišiti "ideje sinteze", te tvrdi: "Dva poglavlja o Feyerabendu predstavljaju torzo, poglavlje o Popperu glavu, ono o MacIntyreu ruke, a zadnja dva predstavljaju noge. Završni lutak je lutak sastavljen od crteža povezanih idejom nesumjerljivosti. Kada bi taj lutak samo jednom riječju trebao upozoriti na najdramatičniji aspekt priče o nesumjerljivosti – on bi rekao: 'rašćaravanje'" (str. 192). Kako je uzajamnost politologije i metodologije znanosti nemoguće prikazati pomoću "napretka k vječnome miru", moramo se zadovoljiti s idejom nesumjerljivosti: svaki izloženi filozof na originalni način spaja te dvije vrste "mema". To je zasigurno smisao političke i znanstvene ideje nesumjerljivosti koju nam je autor želio prenijeti. Ali ona

nam nažalost ne može utemeljiti ono što bi Kurelić htio, naime ideju da demokracija i liberalno društvo, poput racionalne rekonstrukcije znanosti, slijedi svoju "imanentnu razvojnu logiku". Liberalno se društvo ne temelji na logici znanstvenoga istraživanja. Preostaje nam, dakle, da svaku od spomenutih filozofija slijedimo pomoću njezinih internih, nesumjerljivih sustava, tj. uvijek nanovno stvorenih pravila igre.

Kureličeva knjiga završava raspravom o *rašćaranju* i jednom vrlo nejasnom pričom tantričkog učitelja Baghwan Shree Rajneesha (i strip-karikaturom iste priče u *Startu*) o dvije gole skulpture u parku. Kako nam je autor ostao dužan razjasniti smisao te priče, pokušat ću je na svoj način prevesti: Sada kada je rat svršio, kada smo stekli slobodu i prešli iz "zatvorenog" u "otvoreno" društvo, više nije vrijeme za međusobno blaćenje – došlo je vrijeme da surađujemo, da konstruktivno polemiziramo i, bez obzira na naše *filozofije* znanosti, gradimo liberalno društvo.

Darko Polšek

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Marulićev trg 19, HR-10000 Zagreb
dpolsek@public.srce.hr*

Igor Primorac (ur.), *Suvremena filozofija seksualnosti*, prijevod s engleskoga Marija Pavlin i Snježana Prijic-Samaržija, KruZak, Zagreb 2003, 420 str.

Ova knjiga predstavlja još jedan vrijedan doprinos dinamičnog izdavača KruZak u nuđenju domaćoj publici radova iz aktualnih filozofskih rasprava, s posebnom pažnjom na stvaralačko područje na engleskom jeziku.

Priredivač zbornika je međunarodno afirmirani filozof. Iako je najprije po-

znat po svojim radovima iz teorije kazne, može se reći da je Igor Primorac na visokoj razini pisao o raznim domenama primijenjene etike, što domaći čitatelj može izravno ustanoviti u zborniku njegovih radova *Filozofija na djelu. Rasprave i ogledi iz praktične filozofije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Biblioteka Filozofska istraživanja, Zagreb 2001. Iz

domene filozofije seksualnosti, valja istaknuti njegov rad *Ethics and Sex*, u izdanju prestižne izdavačke kuće Routledge (London i New York 1997).

Suvremena filozofija seksualnosti podijeljena je u dva dijela (iako uz uvažavanje činjenice da predmeti rasprave ne mogu biti striktno odvojeni, što priređivač zbornika naglašava u predgovoru). U prvom dijelu nalaze se tekstovi koji su izravnije u vezi s pitanjima filozofije seksualnosti, tj. koji govore o naravi i značenju ljudske seksualnosti, a u drugom dijelu tekstovi koji se bave etičkim pitanjima iz filozofije seksualnosti. U knjizi se nalaze sljedeći radovi: I dio: G. E. M. Anscombe, "Možete imati spolne odnose bez djece"; J. Teichman, "Namjera i seks"; R. Scruton, "Seksualna žudnja"; M. Nussbaum, "Seks u glavi"; T. Nagel, "Seksualna perverzija"; R. C. Solomon, "Seks kao jezik"; H. T. Wilder, "Jezik seksa i seks jezika"; A. H. Goldman, "Seks i ništa više"; G. Priest, "Seksualna perverzija". II dio: R. Wasserstrom, "Je li preljub nemoralan"; A. M. Jaagar, "Prostitucija"; I. Primorac, "Je li prostitucija nemoralna"; R. D. Mohr, "Ono osnovno o homoseksualnosti"; J. Finnis, "Zakon, moral i 'seksualna orijentacija'"; A. Koppelman, "Homoseksualno ponašanje"; R. D. Mohr, "AIDS, homoseksualci i državna prisila"; J. Neu, "Zašto je incest nemoralan?"; I. Primorac, "Shvaćanje silovanja u radikalnom feminizmu"; K. Burgess-Jackson, "*Mens rea* u kaznem djelu silovanja"; T. A. Mappes, "Seksualni moral i pojam korištenja druge osobe"; R. West, "Škodljive posljedice sporazumnog seksa".

Već je iz ovog pregleda sadržaja jasno da čitatelj može pronaći u ovom zborniku opširnu literaturu koja na obuhvatan način prikazuje i raspravlja razne teme iz filozofije seksualnosti, kao i različite sukobljene pozicije. Značajna je vrlina ovoga zbornika što se prikazuju različite pozicije, tako da čitatelj može dobiti uvid u raznolike argumente.

Prvi prilog, rad Elisabeth Anscombe, govori o katoličkom shvaćanju seksa. Posebice, valja istaknuti argument koji je često prisutan i u svakodnevnim raspravama, u zdravom razumu, a radi se o pretpostavljenoj nedosljednosti u katoličkoj doktrini. Misli se, u ovom slučaju, o dopuštenju da se prakticira seks u neplodnim danima, dok se zabranjuju eksplicitne metode kontracepcije. Anscombe želi dokazati da nema kontradikcije ukazujući na moralnu relevantnost namjera. U izravnoj kontrapoziciji ovom tekstu, nudi se argumentacija u tekstu Jenny Teichman. (Zainteresirani domaći čitatelj može pronaći detalje o izvornom katoličkom shvaćanju spolnosti u Ivan Pavao II, *Ljudska spolnost: istina i značenje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997 i Ivan Pavao II, *Evangelium vitae*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997).

Suprotno katoličkom shvaćanju seksualnosti piše i Roger Scruton, iako je to više uočljivo u općim pretpostavkama argumentacije nego u samim normativnim zaključcima. Seks, kao ljudska pojava, ne predstavlja samo tjelesnu relaciju, već prije svega određeno prepoznavanje drugog kao neponovljive osobe, pa, posljedično, cilj seksa nije puko uživanje, već sjedinjenje s drugom osobom. Imajući u vidu takav okvir za ljudsku seksualnost, Scruton osuđuje razne oblike perverzije, pa, prema tome, u svojim zaključcima dolazi do sličnih zabrana kao i katolička etika seksualnosti. Scrutonovu poziciju kritizira Martha Nussbaum, koja joj prije svega prigovara intelektualizam.

Prisutni su i članci koji o seksu govore kao o nekom obliku jezika. Thomas Nagel govori o tome kako uzbuđenje ne izaziva puko tijelo druge osobe, već istovjetno uzbuđenje druge osobe. Solomon u seksu vidi oblik komunikacije i izražavanja drugoj osobi određenih osjećaja, što je tako moguće činiti na potpuniji način nego riječima. Hugh T. Wilder ukazuje na nedostatke Solomonove argumentacije. Alan Goldman odbija Solomonovu argumentaciju u smislu usta-

novljavanja onog što je bitno u seksu. Prema Goldmanu, seks je prije svega zadovoljavanje žudnje i pronalaženje užitka u tome. Tekstom Grahama Priestea završava prvi dio zbornika, a pokušaj je tog članka da pokaže kako ideja seksualne perverzije ne obavlja nikakvu funkciju u suvremenim raspravama, pa je treba odbaciti.

Prvi članak drugog dijela zbornika, koji je posvećen etici seksualnosti, govori o preljubu. Richard A. Wasserstrom nudi analizu uobičajenih opravdanja osude preljuba. Može se reći da se ovaj članak postavlja kritički i prema tradicionalnom skupu moralnih vjerovanja u toj domeni, pa će za čitatelja predstavljati zanimljiv izazov.

Slijede članci o prostituciji. Alison M. Jaggar nudi raspravu o nekim modelima diskusije o prostituciji, preciznije radi se o onom marksističkom, onom feminističkom i onom liberalnom. Marksistički i feministički pogled, svaki s obzirom na svoje razloge, nude osudu prostitucije, kao primjer općenitog iskorištavanja u klasnom uređenju (marksizam), odnosno kao primjer patrijarhalne vlasti (feminizam). Liberali ne bi imali posebne razloge za osudu prostitucije, barem kada se ona odvija u skladu s uobičajenim pravilima tržišne razmjene. Ovakav stav, u sljedećem članku, brani sam priređivač zbornika, Igor Primorac.

Sljedeći blok članaka bavi se problemom homoseksualnosti, koji je jedan od najtradicionalnijih u raspravama o spolnim slobodama. Čitatelj koji je već pratio klasične rasprave o individualnim slobodama i njihovim granicama zasigurno već poznaje raspravu Lorda Patricka Devlina, koji je prihvaćao zakonsko dopuštenje mnogih spolnih ponašanja za koje se tradicionalno smatralo da su suprotna načelima morala, ali je tražio zakonsku zabranu homoseksualnosti, kao posebnu vrstu kršenja morala koja, po njemu, predstavlja veoma snažnu prijetnju za opstanak javnog morala općenito (Devin, Lord P., *The Enforce-*

ment of Morals, Oxford, Oxford University Press, 1959). Ovo je područje ujedno i jedno od onih koja najčešće podliježu predrasudama i problemima koje izaziva neznanje. Upravo iz tog razloga, kao što obrazlaže autor zbornika u predgovoru, blok tekstova počinje tekstom Richarda D. Mohra koji nudi temeljne informacije o homoseksualnosti. Poglavlja koja slijede nude obranu suvremenog kršćanskog stajališta o tom pitanju (John Finnis) i kritiku takvog stajališta (Andrew Koppelman). U aktualnim se raspravama pitanje homoseksualnosti često veže uz pitanje AIDS-a, pa o tome raspravlja još jedan Mohrov članak koji se nalazi u ovom zborniku.

Jerome Neu se bavi pitanjem incesta. Igor Primorac i Keith Burgess-Jackson raspravljaju o problemu silovanja. Iako, naizgled, jednostavno, ovo je pitanje složeno. Na prvi pogled, lako je složiti se da je silovanje postupak kojeg valja zabraniti, ako ni iz kojeg drugog razloga, onda sigurno zbog toga što predstavlja čin nasilja i prisile. Ostaje, međutim, problem kako procijeniti pojedine manifestacije silovanja. Radi li se o silovanju tada kada je muškarac uvjeren da žena pristaje na spolni čin? Ali, kada možemo smatrati da muškarac opravdano smatra da žena pristaje na spolni čin? Opasnost za definiranje kriterija krije se u tome što se takav kriterij može mijenjati s obzirom na sredinu. To su neka od pitanja i tema koje čitatelj može pronaći u spomenutim tekstovima. Raspravu koja dodiruje ovu o silovanju vodi Thomas A. Mappes koji govori o seksualnom moralu i pojmu iskorištavanja osobe. Završni je članak onaj Robin West, u kojemu se govori o seksualnim relacijama koje jesu sporazumne, ali, budući da se odvijaju u patrijarhalnoj zajednici ipak predstavljaju izvor loših psiholoških posljedica za žene.

Ovaj zbornik zasigurno predstavlja vrijednu novu ponudu na hrvatskom intelektualnom tržištu. Osobno, već sam ga

koristio u radu sa studentima, i ustanovio sam da je naišao na odličan prijem. Radovi su uglavnom razumljivi i čitatelju koji nije još formirani filozofski stručnjak. Mislim da se svakako može reći da je izbor tema vrijedan. Uistinu, u slučaju svakog zbornika, moglo bi se pokušati prigovoriti da nedostaje ovaj ili onaj tekst, ova ili ona tema, ali, ovaj put, zbornik sigurno zaslužuje pohvalu po pitanju obuhvatnosti tema i kvalitetnih radova. Možda, kad bi se baš inzistiralo u potrazi za time što eventualno nedostaje, moglo bi se reći da bi zbornik bio potpuniji dodavanjem rasprava o spolnom uznemiravanju. Ali, ovo zapažanje ni po čemu ne želi predstavljati kritiku, jer smatram da je zbornik i tako širok, pa bi, očito, dodavanje novih tekstova

oduzelo prostora nekima koji su već prisutni. Autor na uravnotežen način nudi sukobljene pozicije (iako, vjerojatno, uz pomalo preferiranje liberalnog stajališta, ali nikako zapostavljanjem relevantnih argumenata na drugoj strani). Prijevodi koje su izvršile Snježana Prijčić-Samaržija i Marija Pavlin su kvalitetni. Dakle, nalazimo se pred knjigom koju sigurno valja preporučiti čitatelju.

Elvio Baccarini

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet – Odsjek za filozofiju

Omladinska 14, HR-51000 Rijeka

elvio.baccarini@ri.hinet.hr

Josip Oslić, *Izvor budućnosti: fenomenološki i hermeneutički pristupi svijetu faktičnog životnog iskustva*, Demetra, Zagreb 2002, 515 str.

Knjiga Josipa Oslića *Izvor budućnosti* objavljena 2002. godine u Demetri, Filozofskoj biblioteci Dimitrija Savića, zbirka je već objavljenih radova u različitim filozofskim i teološkim publikacijama. No, sam autor će u uvodu knjige nagovijestiti kako bi oni skupno ipak trebali činiti zasebnu cjelinu propitivanja nekih problemskih pitanja filozofsko-teološke baštine koja je autor predvidio kao jedinstven fenomenološko-hermeneutički projekt.

Prvo poglavlje knjige čini Oslićev pregled Heideggerovih predavanja o religiji sabrano naslovljenih kao *Fenomenologija religijskog života*. Osnovni mu je motiv pritom da ono faktično životno iskustvo religioznosti učini razumljivim u pogledu njegova smisla. Oslić upravo na tragu naznačene Heideggerove fenomenološ-

ke eksplikacije religije, a to u Heideggerovom slučaju znači hermeneutike faktične religioznosti, pokazuje da se pojam prakršćanske religioznosti situacijski konstituira i uobličuje Pavlovim navještajem vjere, konkretno u njegovim poslanicama Galaćanima i Solunjanima. Fenomenološkom aktualizacijom izvornog religioznog iskustva (u ovom slučaju, Pavlovih poslanica), dakle tematiziranjem njegove primjene u svakodnevnim životnim situacijama, Oslić smatra da bi se otvorio novi prostor za filozofiju religije u kojemu više ne bi polazili od unaprijed zadanog religijskog pojmovlja, već bi se težište postavljalo na njihovo predrzumijevanje koje kao takvo uopće omogućuje pristup do faktičnog religioznog iskustva. U kontekstu iznesenog stava Oslić kroz drugi dio prvog poglavlja knjige tematizira Augustinovo